

NEKA PITANJA ODNOSA HISTORIJSKOG I PRIRODNOG PRAVA NA JUŽNOPODUNAVSKI PROSTOR

Dr. sc. Ivan Balta, izvanredni profesor
Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku

UDK: 94(497.5-3Podunavlje)
Ur.: 24. listopada 2005.
Pr.: 22. studenog 2006.
Pregledni znanstveni članak

Temeljno pitanje višenacionalnog odnosa istočnohrvatskog te južno-dunavskog prostora, bijaše kroz stoljeća pitanje prirodnog i historijskog prava konstituiranja državnih organizacija naroda.

Od svih naroda južnopodunavskog prostora, Mađari, Hrvati i Srbi, uvjerljivije su ideološki i nacionalno postavljali pitanja historijskog i prirodnog prava na isti prostor tijekom stoljeća.

Hrvatska nacionalna nastojanja bazirala su se na historijskom i prirodnom pravu na slavonski i dio južnopodunavskog prostora, a na temelju svoje brojnosti i kontinuiranog postojanja hrvatske državnosti na istom prostoru.

Mađarska nacionalna nastojanja bijahu u učvršćivanju zajednice pridruženih zemalja krune svetog Stjepana, preko željeznice i mađarskih škola, a u ostvarenju mađarske državne misli (Magyar Állam eszme).

Srpska nacionalna nastojanja bila su u stvaranju velike države u kojoj bi svi Srbi živjeli zajedno, ali koja su izazvala otpor ostalih naroda, naročito u Slavoniji i južnom Podunavlju, gdje su se Srbi u ostvarenju iste ideje pozivali na dvije povijesne činjenice. Prvo, da je velika srpska srednjovjekovna država imala izlaz na tri mora, i drugo, postojanje srpske pravoslavne patrijaršije, koja se prostirala u krajevima koje su bili zauzeli Osmanlije, a to je značilo između ostalih pripojiti južno Podunavlje i Slavoniju.

U vodećim ideologijama na južno Podunavlje, uvijek se iznova postavljalo pitanje pozivanja na životni prostor, tj. trenutno većinsko stanovništvo i pozivanje na nekadašnje historijske granice država i naroda.

Ključne riječi: *historijsko pravo, prirodno pravo, južnopodunavski prostor.*

I.

Temeljno pitanje višenacionalnog odnosa istočnohrvatskog, tj. južnodunavskog prostora, bijaše kroz stoljeća pitanje prirodnog i historijskog prava konstituiranja državnih organizacija naroda koji su živjeli na istom prostoru.

Još od rimskog vremena cara Teodozija, današnja Slavonija i Vojvodina kao dio južnopodunavskog prostora,¹ bile su granice Istoka i Zapada Rimskog Carstva. Te iste granice ponovljene su na istom mjestu između Bizanta i Franaka, a koje su za posljedicu imale i konfesionalnu podjelu kršćanstva na pravoslavlje i katolicizam. U novom vijeku bijaše tu granica između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva te granica interesa velikih sila i potencijalno "bure baruta", koje s vremena na vrijeme izazove požar svjetskih razmjera.²

Pored slavenskih naroda na istom prostoru živjeli su Mađari, Nijemci i ostali narodi u okviru velikih imperija. Međutim, slabljenjem Osmanskog Carstva i oslobodilačkim ratovima tijekom 19. stoljeća, oslobađaju se balkanski slavenski narodi pokušavajući izgraditi istovremeno svoje nacionalne države na istom prostoru.

Od svih naroda južnopodunavskog prostora, Mađari, Hrvati i Srbi, uvjerljivije su ideološki i nacionalno postavljali pitanja historijskog i prirodnog prava na isti prostor tijekom stoljeća.

II.

Hrvatska nacionalna nastojanja bazirala su se na historijskom i prirodnom pravu na slavonski i dio južnopodunavskog prostora (Srijem i Baranju), a na temelju svoje brojnosti i kontinuiranog postojanja hrvatske državnosti na istom prostoru.

Hrvatski nacionalni prostor je u 19. stoljeću politički i teritorijalno bio razjedinjen, jezično neunificiran, te ga je valjalo objediniti u odnosu prema narodima u vlastitom korpusu i prema velikim silama.³

Buđenje nacionalne svijesti bio je vezan za ilirski, a kasnije narodni preporod te je došao do izražaja u hrvatskoj "moderni" u drugoj polovici 19. stoljeća.⁴

U svojem opravdavanju historijskog i prirodnog prava na Slavoniju i dio južnopodunavskog prostora, hrvatska je ideologija dolazila u sukobe s mađarskom

¹ Južnopodunavski prostor podrazumijeva: današnjih pet istočnohrvatskih županija, zatim Srijem, Bačku i Banat u Republici Srbiji (pokrajina Vojvodina), te današnje južnomađarske županije (Baranya, Bács).

² Grupa autora, *Jugoistočna Europa 1918.-1995.*, međunarodni simpozij, Zadar, 1995., str. 6-13.

³ L. V. Südland, *Südslawische frage und der Weltkrieg*, Wien, 1918. (*Južnoslavensko pitanje – prikaz cjelokupnog pitanja*, Varaždin, 1990.).

⁴ Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*, Zagreb, 1973.
Mirjana Gross, *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. do početka 20. stoljeća)*, Zagreb, 1981.

i srpskom nacionalnom ideologijom, koje su postavljali ista prava na iste prostore.

III.

Mađarska nacionalna nastojanja bijahu u učvršćivanju zajednice pridruženih zemalja krune svetog Stjepana, u kojima su bile i slavonske i južnopodunavske županije, a njemačka nacionalna nastojanja u očuvanju državnog legitimiteta Habsburške Monarhije u kojoj su imali prednost nad ostalim narodima.

Mađarske aspiracije na slavonski prostor započiju u novom vijeku od 1751., kada su tri slavonske županije (Virovitička, Požeška i Srijemska) poslale svoje zastupnike i u Ugarski sabor te su time bile podvrgnute, formalno i stvarno, ugarskom utjecaju. Nakon ukidanja Kraljevskog vijeća u Zagrebu 1779., Hrvatska i Slavonija bile su podvrgnute Ugarskom namjesničkom vijeću te je time okrnjena uloga autonomije Hrvatskom saboru i njena ingerencija na sav hrvatsko-slavonski prostor.⁵

Slavonske su županije od 1785., apsolutističkom odredbom cara Josipa II. bile podvrgnute, odnosno uključene u pečuško okružje te je time dio Slavonije i Srijema pripojen Ugarskoj i odvojen od ostalog dijela Hrvatske. Istim aktima su Hrvatska i Slavonija dijelom podvrgnute mađarskom pravnom i stvarnom utjecaju, posebno od 1790., kada je i započela planska mađarizacija slavonsko-srijemskog prostora.

Ugarska vlada je tijekom 19. stoljeća namjeravala preko politike željeznica pridobiti Slavoniju, a često su puta i izabrani zastupnici iz slavonskih županija u ugarskom ili zajedničkom saboru u Požunu, tražili da se Slavonija odvoji od Hrvatske i pripoji Ugarskoj.⁶

Revolucionarne 1848./1849. nakratko su promijenile hrvatsko-ugarske odnose, a ugarski i hrvatski politički krugovi su sklopili Hrvatsko-Ugarsku nagodbu 1868., koja je trebala dati izvjestan stupanj autonomije slavonskim županijama, ali i "ozakoniti" ugarsku nadležnost nad Slavonijom. Nagodba se kroz određeno vrijeme trebala iznova dogovarati i sklapati, što je u praksi izazivalo teške ugarsko-hrvatske nacionalne tenzije.⁷ U praksi, u drugoj polovici 19. stoljeća, Slavonija se politički približavala ili bila dio provedbe ugarskih nacionalnih interesa, odnosno mađarske državne misli.

Naime, kada su Mađari 1867. s Austrijom sklopili nagodbu, donijeli su iduće godine i zakon o jednakopravnosti svih građana, a u kojem je sadržana mađarska državna misao (*Magyar Állam eszme*), koja se u mađarskim udžbenicima

⁵ Ivan Balta, *Julijanska akcija kroz mađarske škole u Hrvatskoj i Slavoniji te BiH krajem XIX. i početkom XX. stoljeća*, Motrišta, – glasilo Matice hrvatske za Hercegovinu, br. 22., Mostar, 2001., str. 79-97.

⁶ Ivan Balta, *Julijanska akcija u Slavoniji s posebnim osvrtom na našički kraj*, Našički zbornik 3., Matica hrvatska Našice, 1996., 129-143.

⁷ Gezá Závodsky, *Történelem III. osztály*, Budapest, 1984.

interpretirala kao "Mađarski ustav", a u kojem je pisalo: "U Našoj domovini osim Mađara žive u njoj i ljudi drugoga jezika, koje zovemo narodnostima. Našu zemlju nastavaju građani govora njemačkog, rumunjskog, rusinskog, slovačkog, srpskog, hrvatskog i slovenačkog i oni zajedno sa Mađarima čine mađarsku naciju."

Bila je to teorija o političkom narodu, koja je u načelu primijenjena u praksi, a što je značilo nakanu stvaranja mađarske nacionalne države s jedinstvenim mađarskim jezikom. Istu "mađarsku državnu misao" ponovio je u polemici s češkim delegatima 20. listopada 1892. ugarski ministar Kálláy, te je ona od tada označena kao rimska koncepcija. Kako je mađarsku državnu misao trebalo provoditi, obrazlagali su je razni mađarski teoretičari, kao Grünwald, koji je imao stav: "da se osigura budućnost mađarske države, potrebno je stvoriti državu s jednim jezikom"⁸ te naglašavao: "Hoće li Mađari živjeti, moraju se jačati samo asimilacijom narodnosnih elemenata. Sporazuma sa narodnostima nema i ne smije biti." Tadašnji mađarski režimski list "Nemzet" je 1885. donio proglas s natpisom: "Pobjeda ili smrt", a list "Pesti Naplo" objavio je članak pod naslovom: "Mađarska će postati Mađarska ili je neće biti."

Mađarski teoretičar Kosztensky,⁹ objavio je članak kako treba asimilirati narodnosti, što je pohvalio i ugarski ministar unutrašnjih poslova Bethlen, koji je izdao nekoliko političkih spisa 1907.-1913.,¹⁰ kao o "Osakaćenju Mađarskoj" (*csönka Magyarország*), u kojem je 1907. pozivao Mađare da nešto učine na asimilaciji Nemađara. Slične teze o ugroženosti Mađara i potrebu za asimilacijom, izražavao je i teoretičar Huszár.¹¹

Zbog toga je trebala julijanska akcija izvan Mađarske krajem 19. stoljeća, svu javnu upravu, sudstvo, vojsku i žandarmeriju, željeznicu, pošte, financijsku upravu, obrt, trgovinu, industriju, novčarstvo, tisak, knjige, crkve i škole, staviti u službu mađarske državne misli. Procijenilo se kako se asimilacija neće moći provoditi silom zbog nacionalnih preporoda mnogih malih naroda, već da treba asimilaciju provoditi preko kulture, prosvjete i željeznice.

U julijansku akciju u procesu mađarizacije uključila se i crkva, posebno katolička i evangelička crkva. Primas katoličke crkve za Ugarsku i Hrvatsku, kardinal Vászváry, izdao je 1902. naredbu svim školskim inspektorima, da osobitu pozornost posvete učenju mađarskog jezika u svim katoličkim konfesionalnim školama, a kada isto bude ostvareno, izdat će odredbu da se moli, pjeva i propovijeda samo u mađarskom duhu i jeziku.

U Slavoniji, gdje se vršio proces mađarizacije julijanskom akcijom, Hrvati su od 1880. do 1914. bili u velikoj većini s preko 70 % od ukupnog stanovništva.¹²

⁸ Adalbert Grünwald, *Felvidek*, Budapest, 1878.

⁹ Gezá Kosztensky, *Nemzeti politika, felvidéken*, Budapest, 1893.

¹⁰ István Bethlen, *Ravnica i Erdeljski Mađari*, Mađarska politika i posjed i drugi spisi...

¹¹ Antal Huszár, *Mađarski Rumunji i potreba njihove mađarizacije*, Budapest, 1907.

¹² Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Zagreb, 1987., str. 100.

Slavonske i podunavsko-dravsko-savske županije su oduvijek, bile privlačne Ugarskoj, ne samo zbog geostrateškog položaja, već i zbog svog prirodnog bogatstva. Kroz Slavoniju, tj. južno Podunavlje prolazili su vodeni i kopneni putovi od Panonije do Jadrana, a ugarski trgovački kapital se od sredine 19. stoljeća zainteresirao i za izgradnju željeznica, koja je trebala poslužiti za eksploataciju rudnog bogatstva. Na slavonski i južnopoludunavski prostor trebalo je dovoditi "svježu" radnu snagu obrtnika, trgovaca, industrijalaca, najamnih radnika, uglavnom nehrvatskog porijekla, a dio slavenskog nacionalnog korpusa trebao je po ugarskom julijanskom programu odnaroditi i mađarizirati, što je dijelom učinjeno željeznicama i školama.

Posvjedočuje o tome osječki list "Jug", koji je u ožujku 1918. izdao članak: *"Piše nam prijatelj iz Drenovca. Po zakonu mora se, i u mađarskim školama u Hrvatskoj predavati hrvatski. Medjutim na julijanskoj školi u Humljanima općina Drenovac ne obučava se hrvatski, jer učitelj znade samo mađarski. Upozorujemo pozvane faktore, da ovoj nezakonitosti stane na kraj."*¹³

Što su to djeca učila u mađarskim pučkim školama, primjer je zemljopisne knjige i čitanke za IV. razred željezničarske pučke škole.

Zemljopisnu knjigu za III. i IV. razred pučke škole napisao je Endre Vargyas,¹⁴ koji je na 43. stranici opisao kako se *VI. Dráva-Száva köze* (županije između Drave i Save, tj. Slavonija) nalaze u Mađarskoj te da "u našoj domovini živi puk raznih vjera i jezika, ali ma kojim jezikom govorili, oni su rođeni Mađžari (*Magyarország szülötje*), svaki je sin zajedničke mađžarske domovine i član mađžarskog naroda."

Čitanku za IV. razred pučke škole napisali su Agost Gyulai, Rezső Radnai i Rezső Tót,¹⁵ a u kojoj na 268 stranica gotovo nema spomena o Hrvatskoj i Slavoniji, već je prikazana Budimpešta, Mađarska, mađarsko more, mađarska himna, revolucija 1848. godine, pripovijest o svetom Ladislavu (Szent Lászlo) i o svetom Stjepanu (Szent István). Osnovane mađarske škole kršile su u Slavoniji Školski zakon od 10. XII. 1906. godine, a po kojem su škole s drugim nastavnim jezikom imale provoditi program kao i hrvatske škole.¹⁶

Ugarska politika i ekonomija su najlakše prodirale u Slavoniju željeznicom, stoga je još 1848. godine mađarski politički prvak Lajos Kossuth izrekao misao: *"Ki e a vasut e az ország"* (Čija je željeznica, onoga je i zemlja).¹⁷

Od kraja 19. stoljeća u Slavoniji i južnom Podunavlju osnovane su brojne mađarske škole, koje su trebale imati više politički učinak u zaokruživanju

¹³ Mađžarska škola, na kojoj se ne predaje hrvatski, *Jug*, br. 66., 15. III. 1918., str. 3.

¹⁴ Endre Vargyas, (III. i IV. razred zemljopisna knjiga), *Ministarstvo Ugarske – dozvola br. 85539/908.*, Budapest, 1908.

¹⁵ Agost Gyulai, Rezső Radnai i Rezső Tót, *Čitanka za IV. razred pučke škole*, Budapest, 1908.

¹⁶ *Zakon o osnovnim školama u Hrvatskoj*, broj 5496/1906./III., od 10. XII. 1906.

¹⁷ Ivan Balta, *Zbivanja u Virovitičkoj županiji i gradu Osijeku 1848. I. 1849. godine*, Zavod HAZU, Osijek, 1997.

davnašnje želje ugarske nacionalne politike, stvaranja "*mađarskog kraljevstva Svetog Istvana od Karpata do Jadranskog mora*". Istog zadatka primilo se i pobrinulo, da u praksi izvede, peštansko Ministarstvo školstva, preko organiziranog prosvjetno-kulturnog društva "*Julian*",¹⁸ koje je utemeljio Béla Széchenyi,¹⁹ te postao i prvim njegovim predsjednikom.²⁰

Kako je dio Baranja u istočnoj Hrvatskoj sve do 1918. bio u okviru Ugarske, na istom području julijanska akcija nije imala potrebe djelovanja, zbog dva razloga: prvo, Baranja je bila u sastavu Ugarske i direktno podložna administrativno-političkom utjecaju Pečuha, kao njezinog središta, i drugo, Baranja je krajem 19. i početkom 20. stoljeća imala većinsko mađarsko stanovništvo.²¹

Julijanska akcija učenja mađarskog jezika i provođenja mađaronske politike, provodila se kroz tri tipa škola u Hrvatskoj i Slavoniji, a uz financiranje ugarske vlade: a) julijanske škole općeg tipa, b) julijanske željezničarske škole i c) julijanske reformatorske škole.²²

U Slavoniji i južnom Podunavlju, koja je od 1918. bila državno odvojena od Ugarske (tj. od novoosnovane Mađarske), julijanska akcija nije više imala svoja uporišta te je prestala programski i politički djelovati.

IV.

Srpska nacionalna nastojanja u stvaranju velike države u kojem bi svi Srbi živjeli zajedno, izazvala su otpor ostalih naroda, osobito u Slavoniji i južnom Podunavlju, gdje su se Srbi u ostvarenju iste ideje pozivali na dvije povijesne činjenice. Prvo, da je velika srpska srednjovjekovna država imala izlaz na tri mora, i drugo, postojanje srpske pravoslavne patrijaršije, koja se prostirala u krajevima koje su bili zauzeli Osmanlije, a to je značilo Srbiji pripojiti čitavu Bosnu, Hercegovinu, južnu Ugarsku i južnu i istočnu Hrvatsku, (tj. Slavoniju).

Političke težnje Srba u južnom Podunavlju za prostornom izdvojenošću sezale su u daleku prošlost,²³ tj. otkada je došlo do stvaranja ugarskih županija, jer Srbi južnog Podunavlju nisu nikad pristali ostati pod ugarskom vlašću. Pod svojim su patrijarsima (npr. Arsenijem III. Crnojevićem i Isaijem Đakovićem),

¹⁸ Radovan Ivančević, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju*, Zagreb, 1990., str. 307-308.

Julian akcia ("*Julian*") je izabrano ime po kršćanskoj ikonografiji od sv. Julijana, kao zaštitnika putnika, skelara i putujućih pjevača).

¹⁹ Julia akcio, *Revai Nagy Lexikona*, Budapest (više godišta), str. 69-70.

²⁰ Upravitelj ravnateljstva "*Julian*" za škole bio je grof Kunó Kebelsberg, a potpredsjednik društva "*Julian*" bio je József Tarkovich.

²¹ Ignác Acsády, *Magyar ország népsége a pragmatica sanctio korában*, Budapest, 1896. (izdanje mađ. drž. statist. ureda), i Josip Bösendorfer, *Nešto malo o našoj Baranji*, Osijek, 1910., str. 47.

²² Ferencz Bernics, *A Julián akció*, Pécs, 1994.

²³ Nikola Milutinović, *Mađarska i Trianonski ugovor*, otisak "Starine", 54., JAZU, Zagreb, 1969., str. 79.

dolazili u sukobe s feudalnim ugarskim županijama, katoličkim biskupima i ugarskim feudalcima, a nisu bili ni u najboljim odnosima s austrijskom carskom vojskom, isticao je mađarski povjesničar Szekfű.²⁴ Mađarski povjesničar Eckhart je ukazivao kako su Srbi u južnom Podunavlju oduvijek težili za političkom nezavisnošću.²⁵ Szenfű je konstatirao kako su ugarski Srbi imali "*samoupravne težnje*", a po Asztalosu kako su imali "*jedinstvenu političku organizaciju*" u južnom Podunavlju.²⁶ Istina je da su krajem 17. stoljeća Srbi u južnom Podunavlju postigli određen stupanj političke samostalnosti od ugarske vlasti, jer su 1690. i 1694. na temelju privilegija austrijskog cara Leopolda I. dobili posebnu autonomiju, svoje municipije i magistrature. Za Srbe u Slavoniji i južnom Podunavlju, bilo je od velikog značaja i stvaranje Vojne granice (krajine), gdje su se po Szekfűju stalno nastanjivali ne samo po "*šančevima*" nego i po manjim gradovima.

V.

Ugarsko političko vodstvo došlo bi u neminovnu opasnost ako bi se jednom južnopodunavske pokrajine odcijepile od Ugarske, ukazivao je Szekfű, ali i Asztalos je spominjao ovu opasnost po integritet Ugarske od strane ugarskih Srba. Szekfű je pisao, kako starosjedioci južnog Podunavlja nisu bili Mađari već Slaveni te da su se slavenske naseobine u Ugarskoj, nalazile već u doba osnivanja ugarske države. Na jugu Ugarske, Slaveni su zauzimali "*dominantan položaj*", a djelomično i na sjeveru,²⁷ a na kulturu došljaka Mađara, Nemađari su bili bezuvjetno "*od značajnog kulturnog utjecaja*".

Po Dušanu Popoviću, Slaveni su bili podloga za osnivanje ugarske države i najveća etnička grupa koju su Mađari zatekli u Panonskoj nizini. Seoba naroda sasvim je izmijenila etničku sliku Europe, a u tim kretanjima možda nijedna oblast u Europi nije doživjela toliko promjena kao južno Podunavlje.²⁸

Profesor Sveučilišta u Münchenu, Fritz Valjavec, iznosio je svoja mišljenja kako nisu isključivo Nijemci posredovali u kulturnom razvoju južnog Podunavlja te kako su županijsko uređenje poprimali Mađari od Slavena na što ukazuju i mnogobrojne slavenske jezične pozajmice kod Mađara.²⁹

Slaveni i ostali nemađarski narodi u Ugarskoj su živjeli uglavnom svojim odvojenim posebnim životom i poslije doseljenja Mađara u podunavske krajeve,

²⁴ Hóman Bálint és Szekfű Gyula, *Magyar Történet*, IV kőtet Irta: Gyula Szekfű, Budapest, 1935., str. 261.

²⁵ Ferenc Eckhart, *Magyarország Története*, Budapest 1933, str. 165. (Eckhart izričito ukazuje na težnju Srba za prostornom samostalnošću).

²⁶ Miklós Asztalos, *A nemzetiségek története Magyarországon*, Budapest, 1934., str. 44, 71.

²⁷ Bela Szekfű, *Állam és nemzet*. A Magyar Szemle könyvei, Budapest, 1942., str. 95, 97.

²⁸ Dušan J. Popović, *Srbi u Vojvodini*, I., Novi Sad, 1957., str. 30-48.

²⁹ Fritz Valjavec, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, Südoosteuropäische Arbeiten, 41, 42, München, 22.

a mađarski povjesničari ukazivali su na podvojenost Nemađara i Mađara u Ugarskoj.

Osvrćući se na prostorni smještaj Mađara pod Arpadovićima, Ferenc Eckhart iznosio je kako su Mađari uglavnom nastanili središnje dijelove države, obje obale srednjeg Dunava,³⁰ a preostale dijelove zadržali su za sebe ostali nemađarski narodi u Ugarskoj.

U krajevima srednjeg Podunavlja, pomiješali su se Mađari u prvom redu sa Slavenima, ali su Slaveni svugdje "*zaokruživali*" Mađare, isticao je Pál Török.³¹ Mađarsko-slavenstvo stanovništvo živjelo je izmiješano i unutar mađarskih etničkih granica, ali je još početkom 10. stoljeća slavenski element predstavljao većinu stanovništva Ugarske.³²

Ferenc Eckhart, profesor budimpeštanskog sveučilišta, pokušao je objasniti malobrojnost Mađara i istaknuo kako Trijanonski ugovor 1920. nije predstavljao nepravdu za Mađare. Trijanonski ugovor o miru, po Eckhartu, potisnuo je mađarski elemenat u Ugarskoj na njegove prirodne etnografske granice, jer po njemu Mađari nikad nisu bili u stanju svojim ograničenim brojem ispuniti i naseliti cijelu Ugarsku. Odstranjena je samo jedna tisućugodišnja opsjena da Mađara nikad nije bilo toliko da ispune prostor od 325.000 kvadratnih kilometara predratne Ugarske. Eckhart je napisao: "*Nemojmo misliti da su Mađari osvajači naselili cijelu državu, jer je njihov broj za to bio neznatan. Naseljeni prostor bio je otprilike jednak s onim koji je mirom u Trianonu, poslije 1000 godina, prisilio da se Mađarska svede na krnju Ugarsku. Mađarstvo je trebalo uočiti da se njihove nacionalne granice ne poklapaju s granicama države*".³³

U novijoj mađarskoj historiografiji, Eckhart nije jedini koji je ovako raspravljao o Trijanonskom ugovoru. Slično Eckhartu pisao je János Makkai, koji je istakao da je Trijanonski ugovor, uglavnom, ostavio novoj Mađarskoj onaj teritorij koji je za svagda etnografski predstavljao "*topionicu i europsku kolijevku*" mađarskog naroda.³⁴ Istu misao zagovarao je i Gyula Szekfű, jedan od najpoznatijih mađarskih povjesničara: "*Trianonske granice upadljivo liče na naseljene granice sentištvske države*".³⁵ Ostali dijelovi stare Hungarije, i po Szekfűju, nisu bile zemlje "*naseljene*" mađarskim stanovništvom.

Od posebnog značaja bila su mišljenja slovačkog povjesničara i profesora sveučilišta Jirži Palkoviča: "*Nikad nisu Mađari bili u stanju da dokažu ispravnost*

³⁰ Ferenc Eckhart, *Magyarország története*. Budapest, 1935., str. 22.

³¹ Pál Török, *Magyarország története*, Budapest, 1943., str. 13.

³² Oszkár Jászi, *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*, Budapest, 1912., str. 239. Po njemu čak i najmađarskiji gradovi Ugarske (Debreczen, Csongrád, Szolnok) nose slavenska imena. Pozivajući se na Acsádyja (Ignác Acsády, *A Magyar birodalom története*) i na Vámbéryja (Armin Vámbéry, *A magyarország keletkezése és gyarapodása*), Jászi ističe da je najstarije građanstvo Ugarske bilo slavenskog porijekla.

³³ Ferenc Eckhart, *Magyarország története*. Budapest, 1935., str. 21, 251.

³⁴ János Makkai, *A háború utáni Magyarország*. Királyi magyar egyetemi nyomda, Budapest, 1934., str. 24.

³⁵ Gyula Szekfű, *A magyar állam életrajza*. Budapest, 1923., str. 235.

svoga tvrđenja da su oni u 15. stoljeću davali brojno 80 do 85 % cjelokupnog stanovništva. Naprotiv, treba smatrati za neospornu činjenicu da je krajem 18. stoljeća samo jedna trećina stanovništva pripadala Mađarima, a dvije trećine Nemađarima. Iako je bilo moguće da je ovako sklopljena Ugarska sve do Prvog svjetskog rata smatrana za državu s jednim jedinstvenim mađarskim političkim narodom?"³⁶

Palkovič je u svojoj raspravi citirao karakterističnu izjavu grofa Kazimira Badenija, austrijskog ministra predsjednika, danu u studenom 1895., kako nijedna mnogonacionalna država nije u stanju voditi rat bez štete za sebe te kako pobjeda ili slom u ratu za ovakve države znači jedno te isto. Po Palkoviču Austro-Ugarska Monarhija, uslijed svog neriješenog nacionalnog pitanja, išla je neminovno u susret realiziranju proročanstva grofa Stjepana Sécsenyija, koji je na svom povratku iz Leipziga 1813. u Pragu rekao da će se austrijska državna tvorevina, uslijed nepravde prema svojim vlastitim narodima, raspasti već za sto godina.³⁷

Postojalo je i mišljenje po kojem se masovna seoba Slavena i kompaktno slavensko naseljavanje lijeve obale donjeg Dunava vremenski dogodila tek u doba poslije propasti Atiline države. Znači, Slavena je bilo i ranije u Podunavlju, kao starosjedioca Ugarske, daleko prije dolaska Mađara.³⁸

Sve ovo dokazuje da mađarska, hrvatska i srpska historiografija znaju za Slavene "iza Karpata", na "lijevoj" obali "donjeg Dunava", tri stoljeća prije dolaska Mađara u Panoniju. Kniezsa je ukazivao kako se širenje Slavena odvijalo i na zapadu i na jugu na velikim površinama, a zapadne granice Južnih Slavena pružale su se daleko u Alpe, prema sjeveru preko Štajerske, Donje i Gornje Austrije.³⁹ No ubrzo će u Ugarskoj vladajući sloj postati Mađari, a pokoreni u prvom redu Slaveni.

Kako su Mađari gledali na Slavene, najbolje ilustriraju tadašnje mađarske poslovice. Po njima Slavenima se nije priznavala nijedna lijepa osobina, za njih

³⁶ Jirži Palkovič: *Die Nachbarn der Magyaren und ihre Zusammenarbeit, Prager Rundschau*. Jahrgang V., Heft. 5. Prag 1. V. 1936.

³⁷ Jirži Palkovič, *Die Nachbarn der Magyaren und ihre Zusammenarbeit, Prager Rundschau*, Jahrgang V., Heft. 5., Prag 1. V. 1936.

Na kraju XIX stoljeća, pisao je Palkovič: bilo je u Ugarskoj nešto više od 6 miliona Mađara, a Nemađari zajedno predstavljali su impozantan broj od preko milion. Po mađarskoj službenoi statistici iz 1900. godine 9.079.045 stanovnika Ugarske nije uopće znalo mađarski jezik, ali mađarskim se jezikom znalo služiti 1.500.000 Nemađara, koje treba dakle, odračunati od Mađara. Mađarska manjina htjela je da zagospodari nemađarskom većinom. Jedino Mađari nisu bili svjesni posljedica koje su se morale izroditi iz ovakvih neprirodnih odnosa, i sanjali su o međunarodnoj ulozi Budimpešte kao središtu jedne prvorazredne velike sile u srednjoj Europi. Od svih mađarskih vlada možda je najgora bila ona barona Banfija. U svom programskom govoru u siječnju 1895. (bio je predsjednik vlade do veljače 1899.) dao je baron Banfi cijelom svijetu na znanje da u Ugarskoj sve mora postati mađarsko ("*dass in Ungarn alles magyarisch sein müsse*").

³⁸ Grupa autora, *Istorija naroda Jugoslavije*, I, Beograd-Zagreb, 1953., str. 64.

³⁹ Istvan Kniezsa, *A szlávok. Kincsestár*, 26, szám, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1932., str. 39.

nije postojala nijedna lijepa riječ, omalovažavalo ih se, podcjenjivalo, pa su i pozitivne slavenske osobine prikazivane kao negativne. Te kako Slaven postaje čovjekom, pravim čovjekom i cijelim čovjekom tek kada postane Mađar. Stoga su po Eckhartu nemađarski narodi u krajnjim nastojanjima uvijek željeli razdiobu države na dijelove.⁴⁰

I doseljavanje stranaca bilo je u vezi s veleposjedničkim obilježjem južnog Podunavlja, kao na primjer Nijemaca, jer su veliki posjedi bili upućeni na trgovce, obrtnike i rudare. Protiv svojih suparnika velikaša, vladari su dobijali saveznike u gradskom stanovništvu, koji su jačali doseljavanjem stranaca. Dok je naseljavanje u ranijim stoljećima obavljao isključivo vladar, ovu djelatnost podijelili su kraljevi s velikim posjednicima ili su mu predali u cijelosti, zaključio je Baráth.⁴¹

Već u 15. stoljeću, Habsburgovci dolaze do kraljevske vlasti u južnom Podunavlju, a kojim će upravljati otada s prekidima, u cjelini ili djelimično, ovim krajevima sve do 1918. godine. Habsburgovci će od nagodbe dijeliti u južnom Podunavlju vlast s Mađarima, iako su Mađari u odnosu na Slavene, Srbe i Hrvate bili u manjini.

U svezi s istim, zaključio je srpski povjesničar Nikola Milutinović kako: "*Trijanonskim ugovorom od 4. lipnja 1920. mađarskom narodu nije učinjena nikakva nepravda, kako su to kasnije proizvoljno tvrdili mađarski iredentisti oko grofa Betlena i mađarski fašisti pod regentom Hortijem. Trijanonski ugovor je značio - primjenu demokratskog načela o samoodređenju naroda. Porazom osovinjskih sila u Drugom svjetskom ratu sankcionirane su odredbe Trijanonskog ugovora zbog toga što su granice Mađarske odgovarale etničkom principu i načelu o pravu samoopredjeljivanja naroda.*"⁴²

VI.

Nisu se sukobljavale samo nacionalne ideologije Mađara i Hrvata i Mađara i Srba, već i nacionalne ideologije Srba i Hrvata u odnosu na zemlje južnog Podunavlja.

Kako je prva srpska država propala 1459., Prvim i Drugim srpskim ustankom protiv Osmanlija počela se stvarati nova srpska država čije su pretenzije bile okrenute preko Drine, Save i Dunava na prostore gdje se protezala jurisdikcija pravoslavne srpske patrijašije. Nova srpska država trebala je biti i tamo gdje drugi narodi govore sličnim jezikom Srba po tezama srpskog pisca Dositeja Obradovića 1783. i povjesničara Jovana Rajića iz 1794. godine, stoga je nužno srpska ideologija došla u sukob s hrvatskom. Već na prvoj karti zamišljene srpske

⁴⁰ Dušan J. Popović, *Srbi u Vojvodini*, I, Novi Sad, 1957., str. 49.

⁴¹ Baráth, *Magyar Történet, második bövített kiadás*, Kolozsvár, 1941., str. 44.

⁴² Nikola Milutinović, *Mađarska i Trijanonski ugovor*; otisak "Starina", str. 54., JAZU, Zagreb, 1969., str. 79-93.

države, koju je izdao 1806. Sava Tekelija, bile su ucrtane Slavonija i južnopoludunavske županije.⁴³

Kada je dio Vlaha prešao u službu i austrijskih vladara, a za što su dobili brojne privilegije, protjeravši starosjedioce katolike u Posavlju i Podunavlju i naselivši se na istoj zemlji, bilo je to za hrvatskog povjesničara Tadiju Smičiklasa jedno od prvih etničkih čišćenja i ideoloških sukoba Srba i Hrvata.⁴⁴

Potkraj 19. stoljeća širila se ideja o, tzv. srpskim zemljama u koje su ubrajane tadašnje tri hrvatske zemlje: Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, kao i dio Ugarske,⁴⁵ iako su u istim zemljama Srbi činili manji dio stanovništva.⁴⁶ A pokušaj izmirenja i suradnje hrvatskih i srpskih političara u, tzv. politici "novog kursa" 1903., ostao je bez velikih uspjeha.⁴⁷

Nova Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca od 1918., bila je "tamnica naroda", koju je Miroslav Krleža opisao i nazvao u svojoj knjizi "Deset krvavih godina",⁴⁸ a u kojoj su progoni i ubojstva bili uobičajeni, sudski procesi vrlo česti, kao i zatvaranje najuglednijih političara.⁴⁹ Rezultat progona i procesa bilo je organiziranje i pružanje organiziranijeg otpora.⁵⁰

Poslije Prvog svjetskog rata na plodne i puste slavonske, srijemske, baranjske ravnice izvršena je velika migracija, dovodeni su uglavnom, tzv. solunski dobrovoljci, koji su donekle izmijenili tamošnju etničku sliku.⁵¹

U Drugom svjetskom ratu proglašena je 1941. nacionalistička, tzv. Nezavisna Država Hrvatska koju je dio Srba u Hrvatskoj dočekao "na nož" te su u Slavoniji i Srijemu otpočeli prave pobune, čak i prije nego što je nova, tzv. država preuzela vlast.⁵²

⁴³ Dragutin Pavličević, *Dva stoljeća velikosrpskih težnji prema Hrvatskoj 1793.-1993.*, Društvena istraživanja 4-5, *Rat protiv Hrvatske*, Zagreb, 1993., str. 247-282.

⁴⁴ Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska*, II., Zagreb, 1879., str. 144.

⁴⁵ Ch. Jelavich, *South Slav Nationalism-Textbooks and Yugoslav Union before 1914.*, Ohio State University Press, 1990. (prevedeno na hrvatski, Zagreb 1992.).

⁴⁶ M. Zoričić, *Statistische Skizze der Konigreiche Kroatien und Slavonien*, Agram, 1885., str. 4. (prevedeno na hrvatski jezik).

⁴⁷ Rene Lovrenčić, *Geneza politike "novog kursa"*, Zagreb, 1972., str. 324.

⁴⁸ Miroslav Krleža, *Deset krvavih godina i drugi politički eseji*, Zagreb, 1971., str. 670.

⁴⁹ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb, 1990., str. 363., i Franjo Tuđman, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, I., II., Zagreb, 1993., str. 591. i 540.

⁵⁰ Jere Jereb, *Pola stoljeća hrvatske politike, 1895.-1945.*, Zagreb, 1995., str. 180. (prvo izdanje na španjolskom jeziku u Buenos Airesu, 1960.).

⁵¹ Politika Kraljevine SHS je 1918. godine izvršila agrarnu reformu kojom je oduzeto 1.924.307 hektara zemljišta i podijeljeno na 614.603 pretežito srpske obitelji. Na taj način je 2.450.000 članova obitelji dobilo u vlasništvo i posjed obradivo i šumsko zemljište, pa je time izvršena prva kolonizacija kojom je izmijenjena demografska i vlasnička struktura nad zemljištem. Ljubo Boban, *Croatian Borders 1918.-1993.*, Zagreb, 1993., str. 68.

⁵² Bogdan Krizman, *Građa o stvaranju jugoslavenske države*, Beograd, 1964., str. 325-326. Ivo Jelić, *O nastanku granice između Hrvatske i Srbije*, Časopis za suvremenu povijest, 1.3. Zagreb, 1991.

Zlatko Stiperski, *The movement of Germans in Eastern Croatia, Bačka and Srijem. Anthology Slavonia, Srijem.*, str. 143.-148.

Od 1918., Srbi su masovnije naseljavali dio Slavonije i južno Podunavlje, koje je tada ušlo u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno kasnije Kraljevine Jugoslavije.⁵³

Provizorna granica u južnom Podunavlju, tj. u Srijemu između Hrvatske i Srbije ostala je neriješena, čak i kada je stvaranjem Banovine Hrvatske, dio Srijema ušao u hrvatski sastav, odnosno kotari Vinkovci, Vukovar i Županja.⁵⁴

Nakon Drugog svjetskog rata novom kolonizacijom⁵⁵ u razgraničenjima između Hrvatske i Srbije, spominjala su se sporna granična područja u Srijemu i Bačkoj (kotarevi Vukovar, Ilok, Šid, Subotica i Sombor), no Ustavom Jugoslavije, prihvaćena je granica predložena od strane Povjerenstva Centralnog komiteta Komunističke Partije Jugoslavije, a koja je išla rijekom Dunavom te u hrvatskom korpusu zadržala kotare Vukovar i Ilok, dok su ostali kotarevi pripali Srbiji, odnosno Vojvodini. Veliki dio Hrvata ostao je izvan Hrvatske u autonomnoj višenacionalnoj pokrajini Vojvodini, a veliki dio Srba ostao je izvan Srbije u Hrvatskoj, no najtragičnije je bilo to što je gotovo "nestalo" njemačkog žiteljstva i njegovih dobara.⁵⁶ Istina, još je 1941. izvršena i djelomična deportacija naseljenog srpskog stanovništva u Vojvodini, tzv. solunaša, jer su Mađarske vlasti poslije okupacije Bačke naseljavali Mađare iz Bukovine i Moldavije u naselja iseljenih srpskih kolonista (samo 1941. naseljeno je 13.200 Mađara iz Bukovine, iz Moldavije 161 i iz drugih zemalja 2.325), pa su 1941. Mađari imali većinu u Novom Sadu (50,4 %) i sjevernoj Bačkoj (74,7 %). Završetkom Drugog svjetskog rata Mađari su iseljeni, dio srpskog stanovništva vraćen je i naseljen u južnom Podunavlju te se uvelike promjenila etnička slika južnog Podunavlja.

Karakteristični su za promjenu etničke slike statistički podatci popisa stanovništva današnje Vojvodine (Srijem, Bačka, Banat), u kojem se vidi kako se mijenjala struktura stanovništva od 1910., 1931. 1948., 1971. i 1991. godine.

Konačni rezultati popisa stanovništva, Savezni zavod za statistiku, Beograd...1931., 1948., 1971., 1991.

Ante Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1990., isti, *Na raskrižju svjetova*, Subotička Danica, 1971., str. 51-57.

Andrija Bognar, *O genocidu nad Mađarima*, Zagreb, 1993.

⁵³ Bogdan Krizman, *Građa o stvaranju jugoslavenske države*, Beograd, 1964., str. 325-326.

⁵⁴ Ivo Jelić, *O nastanku granice između Hrvatske i Srbije*, Časopis za suvremenu povijest, 1.3. Zagreb, 1991.

⁵⁵ Na području Vojvodine, Baranje i istočne Hrvatske u vremenu od rujna 1945. do srpnja 1947. godine kolonizirano je bilo 225.696 stanovnika, od čega 162.447 Srba, 40.176 Crnogoraca, 12.000 Makedonaca, 7.134 Hrvata, 2.091 Slovenaca i tako dalje na ponovno "ispražnjene" kuće i zemlju pretežito Nijemaca i Mađara.

⁵⁶ Z. Stiperski, *The movement of Germans in Eastern Croatia, Bačka and Srijem. Anthology Slavonia, Srijem...*, str. 143-148.

Tabela popisa stanovništva izražena u postotcima:⁵⁷

Nacionalnost	1910.	1931.	1948.	1971.	1991.
Mađari	28,16	22,97	26,23	21,72	17,00
Nijemci	21,45	20,25	1,85	0,25	0,01
Hrvati	6,02	8,65	8,15	7,11	4,85
Srbi	33,80	37,43	49,97	55,78	57,21

Najveći dio vojvodanskih Mađara živio je na sjevernom dijelu Bačke (u općinama: Subotica, Bačka Topola, Kanjiža, Mali Idoš i Senta), gdje su prema popisu stanovništva od 1991., činili većinu stanovništva (56,5 %). Izvan tog područja Mađari su imali većinu u 20 naselja Banata, osam naselja južne Bačke te u dva naselja u Srijemu.⁵⁸

Ipak, najveći egzodus s istočnohrvatskog i južnodunavskog prostora doživjeli su Nijemci, koje su susjedi nazivali "Švabama" ili Dunavskim Švabama (*Donauschwaben*), iako ih je samo manji dio bio porijeklom iz Švapske, dok su ih sunarodnjaci iz Njemačke nazivali i Folksdojčerima (*Folksdeutscher*).

Kako 1941. nije bilo popisa stanovništva, neki su njemački izvori navodili brojku da je u Jugoslaviji bilo 600.000 pa čak i 750.000 Folksdojčera,⁵⁹ no Drugi svjetski rat i njezin kraj bit će tragičan za podunavske južnoslavenske Nijemce. Različiti su podaci o broju njemačkih žrtava u Drugom svjetskom ratu, pa je tako srpski pisac Kočović navodio da je iz Jugoslavije emigriralo 335.000 Nijemaca prema Zapadu, da je nasilno odvedeno u Sovjetski Savez 51.000, da ih je u vojvodanskim logorima zatvoreno 10.000 te da ih je stradalo 26.000, što je samo 2,6 % od ukupnih žrtava u Jugoslaviji.⁶⁰ Njemački pisac Josef Beer je tvrdio kako je u jugoslavenskim logorima "nestalo" 135.000 Folksdojčera. Veliki je broj Nijemaca prema Žerjaviću poslije rata bilo asimilirano, npr. oko 5.000 u Hrvate, 3.000 u Srbe, 2.000 u Slovence, 7.000 u Mađare, a po nekima 21.000 u Mađare. Po drugim izvorima asimilirano je 47.000 Nijemaca, 40.000 "pomadžareno", 5.000 "posrbljeno", 12.000 "pohrvaćeno". Prvi je poslijeratni popis Nijemaca u Jugoslaviji 1948. zabilježio 55.337 Nijemaca, a 1961. 20.015 Nijemaca te 1981. godine samo 8.712 Nijemaca.

Novi kolonisti u Slavoniji i južnom Podunavlju nisu samo promijenili etničku sliku područja u koje su došli, nego su donijeli i svoju kulturu i običaje.⁶¹ Narodne vlasti, kako su se tada nazivali, žalile su se na domaće izbjeglice koje

⁵⁷ *Konačni rezultati popisa stanovništva*, Savezni zavod za statistiku, Beograd...1931., 1948., 1971., 1991.

⁵⁸ *Andrija Bognar, O genocidu nad Mađarima*, Zagreb, 1993.

⁵⁹ *V. Geiger i I. Jurković, Što se dogodilo s Folksdojčerima? Sudbina Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji*, Zagreb, 1993.

⁶⁰ *B. Kočović, Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1990., str. 65.

⁶¹ *S. Žuljić, Narodnosna struktura Jugoslavije i tokovi promjena*, Zagreb, 1989.

Z. Stiperski, Kretanje Nijemaca u istočnoj Hrvatskoj, Bačkoj i Srijemu, Zagreb, 1993.

su došle u Slavoniju samoinicijativno (do sredine 1946. godine došlo je u Slavoniju 2.807 izbjegličkih obitelji), navodeći da isti "ne će da rade" nego da besposličare ili pak obrađuju najnužniju površinu zemlje kako bi imali samo za ishranu, dok u zajedničkim radovima na obnovi ili obradi "ne će da učestvuju". "Iste izbjeglice ne će da se vrate u rodni kraj", nego očekuju da im se dodijeli zemlja u Slavoniji ili južnom Podunavlju.⁶² Napuštena imanja protjeranih bivših posjednika kolonizirana su, čime se mijenjala etnička struktura stanovnika istočne Slavonije i južnog Podunavlja, a službene optužbe vlasti prema protjeranim ljudima bile su "prozirne", na primjer: "Za vrijeme fašističke okupacije naše zemlje bili su se uzobijestili i švapski kulturbundaši. Pobjegli su, a u bivše švapsko selo Sarvaš neselio je Okružni narodni odbor Osijek stanovnike: 80 obitelji iz Podgorja, 10 iz Budimaca, 6 iz Ostrošinaca i Dopsina, 13 iz Borovika i manji broj Makedonaca. I dalje sve kuće nisu bile popunjene pa su kolonisti i dalje dolazili". Sva ta pribredska sela Krndije bila su naseljena "novim stanovnicima", a sada preseljena u bivše "švapske" kuće Podunavlja.⁶³

Zanimljivo je kako je od 1941. do 1945. jugoslavenska Komunistička partija zagovarala federativnu zajednicu u okviru Jugoslavije, a partizansko rukovodstvo u podjeli svojih operativnih zona 1942. uključila je u Slavoniju Srijem sve do Beograda, kao dijelu Hrvatske. Sve do 1943. Srijem je prihvaćen kao dio Hrvatske, no otada se javlja želja za ponovnim konstituiranjem Vojvodine "kao ravnopravne autonomne jedinice u federativno uređenoj budućoj Jugoslaviji". Vojvodina se trebala sastojati od Bačke, Banata, Srijema i Baranje. Tek 6. travnja 1945. odlučio je Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine priključenje pokrajine Srbiji.⁶⁴

Tragičnost neriješenih granica između Srbije i Hrvatske, plaćena je bolno u trenutcima raspada južnoslavenske državne zajednice 1990., a u kojem se opet dogodila nova prisilna migracija.⁶⁵

Pitanja prirodnog i povijesnog prava na južnopodunavski prostor iznova se postavljaju u kriznim međunacionalnim i državnim odnosima koja pokušavaju dobiti svoja opravdanja čak u znanstvenim interpretacijama.⁶⁶

Zaključak

Od naroda južnopodunavskog prostora, Mađari, Hrvati i Srbi, uvjerljivije su od ostalih naroda postavljali pitanja historijskog i prirodnog prava, posebno u 19.

⁶² Marijan Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945.-1948.*, Zagreb, 1990., str. 32-35.

⁶³ Glas Slavonije, 3. VIII. 1945., str. 3. (novinski članak: "Naseljenici iz Podgorja, Budimaca, Ostrošinaca i Dopsina unijeli su novi život u Sarvaš").

⁶⁴ I. Nešović - B. Petranović, *AVNOJ i revolucija*, Beograd, 1983., str. 452.

⁶⁵ A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1990., isti, *Na raskrižju svjetova*, Subotička Danica, 1971., str. 51-57.

⁶⁶ Npr. Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti devedesetih godina 20. stoljeća.

stoljeću, a pitanja su se uglavnom odnosila na pravo konstituiranja državnih organizacija na istom prostoru.

Nacionalna nastojanja Mađara bijahu u učvršćivanju zajednice pridruženih zemalja krunice svetog Stjepana iz razdoblja srednjeg vijeka, a u ostvarenju mađarske državne misli.

Nacionalna nastojanja Hrvata bazirala su se na historijskom i prirodnom pravu na dio južnopodunavskog prostora, a na temelju svoje brojnosti i kontinuiranog postojanja hrvatske državnosti na istom prostoru.

Nacionalna nastojanja Srba bila su u stvaranju velike države u kojem bi svi Srbi živjeli zajedno, u kojoj se srpska nacionalna ideologija u ostvarenju iste ideje pozivala na dvije povijesne činjenice: na veliku srpsku srednjovjekovnu državu koja je imala izlaz na tri mora, na postojanje srpske pravoslavne patrijaršije, koja se prostirala u krajevima koje su bili zauzeli Osmanlije, a što je za njih značilo da su srpske zemlje između ostalih južno Podunavlje i Slavonija.

Tijekom povijesti u navedenim se vodećim ideologijama uvijek iznova postavljalo pitanje pozivanja na životni prostor, tj. na trenutno većinsko stanovništvo južnog Podunavlja i pozivanje na nekadašnje historijske (i srednjovjekovne i novovjekovne) granice država i naroda.

Tako su mađarska nacionalna nastojanja bila u učvršćivanju zajednice pridruženih zemalja krunice svetog Stjepana, a svoje uporište imala je i u austrijskim ili njemačkim nacionalnim nastojanjima u očuvanju državnog legitimiteta Habsburške Monarhije. Mađarske aspiracije na južnopodunavski prostor započele su u novom vijeku od sredine 18. stoljeća kada su tri slavonske županije bile podvrgnute formalno i stvarno, ugarskom utjecaju, posebno od 1790., kada je i započela planska mađarizacija slavonsko-srijemskog prostora. Posebno se to osjetilo od vremena kada su Mađari 1867. sklopili nagodbu s Austrijom te donijeli zakon o jednakopravnosti svih građana, u kojem su svi građani (tj. narodi) interpretirani kao mađarska nacija.

Nasuprot mađarske nacionalne misli, hrvatska su se nacionalna nastojanja bazirala djelomično na historijskom i prirodnom pravu, odnosno na temelju svoje brojnosti i kontinuiranog postojanja hrvatske državnosti na istom prostoru. Hrvatska su nacionalna nastojanja za južnopodunavskim prostorom bila vrlo slaba jer su hrvatske zemlje u 19. stoljeću politički i teritorijalno bile razjedinjene, jezično neunificirane, bez jačeg uporišta svojih nastojanja, bazirana na buđenju nacionalne svijesti u ilirskom pokretu i hrvatskoj "moderni".

Ipak najizraženija bijahu srpska nacionalna nastojanja u stvaranju velike države u kojem bi svi Srbi živjeli zajedno, a koja su nužno izazvala otpor ostalih naroda u južnom Podunavlju. Političke težnje Srba u južnom Podunavlju za prostornom izdvojenosti sezale su u daleku prošlost, tj. otkada je došlo do stvaranja ugarskih županija, jer Srbi južnog Podunavlju nisu nikad pristali ostati pod ugarskom vlašću pa su pod vodstvom svojih patrijarha dolazili u sukobe s feudalnim ugarskim županijama, katoličkim biskupima i ugarskim feudalcima, a nisu bili ni u najboljim odnosima s austrijskom carskom vojskom, kako je isticao mađarski povjesničar Szekfü. Napokon su Srbi krajem 17. stoljeća u južnom

Podunavlju postigli određen stupanj političke samostalnosti od ugarske vlasti, na osnovu privilegija austrijskog cara Leopolda I., tj. dobili su posebnu autonomiju, naročito izraženu u stvorenoj Vojnoj granici (krajini).

Završetkom Prvoga svjetskog rata stvorene su današnje "povijesne" granice Trijanonskim ugovorom 1920., a koji i prema nekim mađarskim znanstvenicima, kao Eckhartu, Szekfű i Makkaiju, nije predstavljao nepravdu za Mađare, jer je samo potisnuo mađarski elemenat u Ugarskoj na njegove prirodne etnografske granice. No i prema nemađarskim teoretičarima, kao Palkoviću i Milutinoviću, današnje mađarske granice ostale su i poslije Drugog svjetskog rata "prirodne" granice, jer su: porazom osovinskih sila sankcionirane odredbe Trijanonskog ugovora zbog toga što su granice Mađarske odgovarale etničkom principu i načelu o pravu samoopredjeljivanja naroda.

Tijekom povijesti u svojim su opravdavanjima historijskog i prirodnog prava na dio južnopodunavskog prostora, navedene ideologije dolazile u sukobe, postavljajući ista prava na iste prostore.

Ostaje upitno jesu li današnje granice u južnom Podunavlju prirodne ili povijesne, temelje li se na prirodnom ili historijskom pravu i jesu li nastale pravedno, silom ili dogovorom. No, otvaranje ovog pitanja prema volji europske politike nije poželjno ni dopušteno, jer se postavlja i pitanje pravednosti drugih granica u svijetu.

Na kraju, pitanja prirodnog i povijesnog prava na južnopodunavski prostor uvijek se iznova postavljaju u kriznim međunacionalnim i državnim odnosima, a koja često pokušavaju dobiti svoja opravdanja čak i u znanstvenim interpretacijama.

Summary

CERTAIN ASPECTS OF RELATION BETWEEN HISTORICAL AND NATURAL RIGHT IN SOUTH-DANUBIAN REGION

For many centuries the fundamental underlying key to multinational relations in Eastern Croatia and South-Danubian region was the issue of constituting national state organizations according to natural and historical right. Among all the nations within South-Danubian region, Hungarians, Croats and Serbs presented their historical and natural right to the said region, on both ideological and national level, in the most persuasive manner. Croatian national aspirations were founded on historical and natural right on Slavonian and part of South-Danubian region, based on numerous nationals and continuing presence of Croatian statehood in the region. Hungarian national aspirations were contained in the idea of creating a stronger union of associated countries of the St. Steven's Crown, connecting them through railways and Hungarian schools, all in view of realization of the Hungarian statehood (*Magyar Állam eszme*). Serbian national aspirations were based on the idea of creating a great Serbian state in which

all the Serbs would live, but which also incited resistance of the other people, especially in Slavonia and South-Danubian region, where Serbs in attaining the said goal invoked two historical facts. The first was that the great Serbian medieval state had access to three seas, and the second, that there is a Serbian Orthodox patriarchy that comprises all territories conquered by the Otoman Empire, which in turn meant that it includes South-Danubian Region and Slavonia. Leading ideologies in the South-Danubian region have always been based either on present situation and living space (i.e., present national majority), or on right deriving from historical boundaries between states and nations.

Key words: *historical law, natural law, South-Danubian region.*

Zusammenfassung

EINIGE FRAGEN ZU DEM VERHÄLTNIS VON HISTORISCHEM UND NATÜRLICHEM RECHT IM SÜDDONAU RAUM

Die grundlegende Frage der Beziehungen zwischen den einzelnen Völkern des nordkroatischen sowie südlichen Donaumaums war durch die Jahrhunderte hindurch eine Frage des natürlichen und des historischen Rechts zur Konstituierung staatlicher Organisationen der einzelnen Völker. Von allen Völkern des südlichen Donaugebiets haben Ungarn, Kroaten und Serben im Lauf der Jahrhunderte ideologisch und national am überzeugendsten die Frage nach dem historischen und natürlichen Recht auf dasselbe Gebiet gestellt.

Die kroatischen nationalen Bemühungen basierten auf dem historischen und natürlichen Recht auf den slawonischen und teilweise südlichen Donaumaum und dies auf Grund der Einwohnerzahl und auf Grund des kontinuierlichen Bestehens der kroatischen Staatsbürgerschaft auf eben dem Gebiet

Die ungarischen nationalen Bemühungen waren, die angeschlossenen Länder unter der Krone des heiligen Stefan durch Eisenbahn und ungarische Schulen sowie auch in der Realisierung ungarischer Staatsideen (*Magyar Állam eszme*) zu festigen.

Die serbischen nationalen Bemühungen bestanden in der Erschaffung eines großen Staates, in dem alle Serben gemeinsam leben würden, die aber bei den anderen Völkern auf Widerstand gestoßen sind, besonders in Slawonien und im südlichen Donaumaum, wo sich die Serben zur Realisierung dieser Ideen auf zwei historische Tatsachen berufen haben. Erstens, dass der große serbische mittelalterliche Staat den Zugang zu drei Meeren hatte, und zweitens, das Bestehen eines serbischen orthodoxen Patriarchats, das sich auf Gebiete erstreckte, die früher von den Osmanen besetzt waren, und das bedeutete ua. auch den Süddonaumaum und Slawonien zu annektieren.

In den führenden Ideologien aus dem Süddonauraum taucht immer wieder die Frage auf nach der Berufung auf den Lebensraum d.h. auf die derzeitige Mehrheit der Bevölkerung und die Berufung auf ehemalige historische Grenzen der Staaten und Völker.

Schlüsselwörter: *historisches Recht, natürliches Recht, südlicher Donauraum.*

Sommario

ALCUNE QUESTIONI SUL RAPPORTO TRA DIRITTO STORICO E NATURALE NELLA REGIONE DANUBIANA MERIDIONALE

Per molti secoli la chiave fondamentale delle relazioni multinazionali nella regione croata orientale e danubiana meridionale è stata la questione delle costituenti organizzazioni degli stati nazionali secondo il diritto naturale e storico.

Tra tutti i popoli nella regione danubiana meridionale, ungheresi, croati e serbi hanno presentato nel modo più persuasivo il loro diritto storico e naturale nella regione citata a livello ideologico e nazionalistico.

Le aspirazioni nazionali croate sono state basate sul diritto storico e naturale sulla Slavonia e parte della regione danubiana meridionale, e sul fondamento della loro consistenza e anche sulla presenza continuativa dello stato croato in quella regione.

Le aspirazioni nazionali ungheresi sono state contenute nell'idea della creazione di una forte unione dei paesi alleati della Corona di Santo Stefano, attraverso la ferrovia e la scolarizzazione degli ungheresi, tutto in vista della realizzazione dello stato ungherese (*Magyar Állam eszme*).

Le aspirazioni nazionali serbe sono state basate sull'idea della creazione di un grande stato serbo nel quale tutti i serbi avrebbero vissuto, ma che suscitava la resistenza degli altri popoli, particolarmente in Slavonia e regione danubiana meridionale, dove nel conseguimento del menzionato obiettivo i serbi hanno invocato due fatti storici. Primo, il grande stato serbo medioevale aveva accesso a tre mari, e secondo, la presenza del patriarcato serbo ortodosso comprendeva tutti i territori conquistati dagli ottomani, incluse regione danubiana meridionale e Slavonia.

Nelle ideologie dominanti presso la regione danubiana meridionale, è sempre stata posta nuovamente la questione del richiamo allo spazio vitale, cioè la popolazione maggioritaria momentanea, e l'appello ai precedenti confini storici di stati e popoli.

Parole chiave: *diritto storico, diritto naturale, regione danubiana meridionale.*